

SOLIQ SIYOSATINING IJTIMOIIY TADBIRKORLIK RIVOJIGA TA'SIRI

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: *Mazkur maqolada soliq siyosatining ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining shakllanishi va barqaror rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Ijtimoiy tadbirkorlik — iqtisodiy manfaat bilan birga ijtimoiy muammolarni hal qilishni maqsad qilgan faoliyat turi sifatida davlat tomonidan mos soliq yondashuvlarini talab etadi. Maqolada mavjud soliq mexanizmlari, ularning ijtimoiy tadbirkorlikka ta'siri va xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi mumkin bo'lgan soliq imtiyozlari va yengilliklar ko'rib chiqiladi. Xulosa sifatida ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirishda soliq siyosatining muhim jihatlari, mavjud muammolar va taklif etilayotgan yechimlar yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Ijtimoiy tadbirkorlik, soliq siyosati, soliq imtiyozlari, tadbirkorlik muhiti, iqtisodiy rag'bat, davlat qo'llovi, soliq yuklamasi, O'zbekiston.*

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida jadal islohotlar olib borilayotgani sharoitida ijtimoiy tadbirkorlik faoliyati alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu faoliyat turi nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki ijtimoiy barqarorlikka, aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga ham xizmat qiladi. Ijtimoiy tadbirkorlikning o'ziga xosligi — foydani qayta investitsiya qilish orqali ijtimoiy vazifalarni bajarishdir. Shunday bo'lsa-da, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ko'p jihatdan davlat siyosati, ayniqsa, soliq siyosatining yengilligi va moslashuvchanligiga bog'liq.

Soliq siyosati tadbirkorlikni rag'batlantiruvchi vosita sifatida ishlashi zarur. Ammo amaliyotda bu jarayon ko'plab to'siqlarga duch kelmoqda. Jumladan, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari an'anaviy tadbirkorlik bilan teng soliqqa tortilishi, ularning ijtimoiy missiyasi va cheklangan foyda olish imkoniyatlari inobatga olinmasligi ularning faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, soliq tizimi ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishi va amaliyotga tatbiq etishi muhim vazifalardan biridir.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatining ijtimoiy tadbirkorlik rivojiga ta'siri har tomonlama o'rganiladi. Avvalo, ijtimoiy tadbirkorlik tushunchasi va uning soliq tizimiga ehtiyoji aniqlanadi. Shundan so'ng, hozirgi mavjud soliq tartiblari va ularning ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Xorijiy tajriba asosida taklif etilayotgan soliq imtiyozlari, ulardan O'zbekiston sharoitida qanday foydalanish mumkinligi bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Maqola natijalarida soliq siyosatini ijtimoiy yo'naltirilgan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlovchi mexanizmga aylantirish yo'llari ko'rsatib o'tiladi.

Ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish — bu davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u orqali ijtimoiy muammolarni innovatsion va iqtisodiy yondashuvlar asosida hal etish imkoniyati yaratiladi. Bunday subyektlarning muvaffaqiyatli faoliyati ko‘p jihatdan tashqi iqtisodiy va institutsional muhitga, xususan, ularni soliqqa tortish mexanizmlariga bog‘liqdir. Aynan soliq siyosatining moslashuvchan va rag‘batlantiruvchi bo‘lishi ijtimoiy tadbirkorlikning rivojlanishiga turtki bo‘lishi mumkin.

Bugungi kunda O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini alohida huquqiy maqomda tan olish bo‘yicha bir qator harakatlar amalga oshirilmoqda. 2021-yilda Prezident qarori bilan “Ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qonun loyihasi ishlab chiqildi va unga muvofiq ijtimoiy muammolarni hal etishga xizmat qiluvchi kichik va o‘rta korxonalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha chora-tadbirlar belgilandi. Shu bilan birga, ushbu subyektlarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash uchun soliq yuki bo‘yicha maxsus yondashuvlar joriy etish ehtiyoji tug‘ilmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun maxsus soliq imtiyozlari joriy etilgan. Masalan, Buyuk Britaniyada “Community Interest Company” maqomiga ega ijtimoiy korxonalar ayrim soliq turlaridan ozod qilingan va ularning foydasi ijtimoiy loyihalarga yo‘naltirilishi sharti bilan rag‘batlantiruvchi soliq stavkalari qo‘llaniladi. Germaniyada esa notijorat asosda faoliyat yurituvchi ijtimoiy tadbirkorlar qo‘shilgan qiymat solig‘i va foyda solig‘idan imtiyozli tarzda foydalanadilar.

O‘zbekistonda esa, aksariyat ijtimoiy tadbirkorlar umumiy tartibda soliqqa tortilmoqda. Bu holat ularning iqtisodiy imkoniyatlarini cheklaydi, foyda ko‘rmasdan ijtimoiy xizmat ko‘rsatishga intilayotgan subyektlar uchun ortiqcha soliq yuki qo‘shadi. Ayniqsa, ijtimoiy xizmat ko‘rsatuvchi, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yolg‘iz keksalar, yetim bolalar va boshqa ehtiyojmand guruhlar bilan ishlovchi tadbirkorlik subyektlari qo‘shimcha davlat qo‘llovisiga muhtoj.

Amaldagi soliq siyosatining muhim muammolaridan biri — ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini aniq tasniflash va unga mos soliq rejimini aniqlab berish tizimining yo‘qligidir. Soliq kodeksida ijtimoiy tadbirkorlik alohida subyekt sifatida ko‘rsatilmaganligi sababli, ular ko‘pincha tijorat korxonalari bilan bir xil soliq stavkalari asosida faoliyat yuritishga majbur bo‘lishadi. Bu esa, ularning ijtimoiy missiyasini amalga oshirishda qiyinchilik tug‘diradi.

Soliqqa oid statistik ma‘lumotlarning yetarli emasligi. Ijtimoiy tadbirkorlik bilan shug‘ullanuvchi subyektlar bo‘yicha soliq to‘lovlarining hajmi, ularning iqtisodiyotdagi ulushi, ta‘sir ko‘lamini baholash imkonini beruvchi aniq ma‘lumotlar mavjud emas. Bu esa, soliq siyosatini maqsadli yo‘naltirishga to‘sqinlik qiladi. Shuningdek, amaldagi soliq tizimida differensial yondashuv yetarlicha qo‘llanilmayapti. Yagona yer solig‘i, daromad solig‘i, ijtimoiy soliq kabi asosiy soliq turlarida ijtimoiy yo‘nalishga ega subyektlar uchun imtiyozlar tizimi mavjud emas yoki amaliyotda kam qo‘llaniladi. Natijada, ijtimoiy tadbirkorlik faqat grant yoki xayriya mablag‘lariga tayanishga majbur bo‘lmoqda.

Shu nuqtai nazardan, quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha soliq siyosatini isloh qilish muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun alohida huquqiy maqomni belgilash va ularni soliq qonunchiligida aks ettirish.
2. Ijtimoiy faoliyatga yo‘naltirilgan daromadga differensial yondashuv asosida soliq stavkalarini belgilash.
3. Foydaning ijtimoiy loyihalarga yo‘naltirilgan qismini soliqqa tortishdan ozod qilish.
4. Ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar uchun Kichik biznes subyektlari kabi yengil soliq rejimlarini joriy etish.
5. Mahalliy budjetlar hisobidan soliqdan ozod qilish yoki soliq qaytarmalari mexanizmlarini ishlab chiqish.

Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari nafaqat ijtimoiy adolat va birdamlikni ta‘minlaydi, balki davlat yuklamasini kamaytirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ularni qo‘llab-quvvatlash davlat manfaatlariga mos keladi. Soliq siyosatining ijtimoiy tadbirkorlikka nisbatan moslashuvchan va maqsadli yondashuvi ularning sonini oshiradi, sifatini yaxshilaydi va ijtimoiy rivojlanishni jadallashtiradi.

O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. Ushbu tadbirkorlik turi orqali aholining ehtiyojmand qatlamlariga yordam ko‘rsatish, ijtimoiy xizmatlar ko‘lamini kengaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish imkoniyati ortmoqda. Biroq, ijtimoiy tadbirkorlikning rivojlanishida asosiy to‘siqlardan biri soliq tizimining moslashuvchan emasligi, mavjud yondashuvlarning ushbu subyektlarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olmasligidir.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini barqarorlashtirish uchun maxsus soliq imtiyozlari, yengil stavkalar, daromadni ijtimoiy maqsadlarga yo‘naltirishni rag‘batlantiruvchi mexanizmlar zarur. Xorijiy davlatlar tajribasi asosida, O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy tadbirkorlik uchun alohida maqom belgilab, unga mos soliq siyosatini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Kelgusida soliq siyosatini quyidagi yo‘nalishlarda isloh qilish zarur:

- Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun aniq huquqiy va soliq maqomini belgilash;
- Ijtimoiy missiyani amalga oshiruvchi foyda va daromadlar uchun yengil soliq sharoitlarini yaratish;
- Soliqdan ozod qilish yoki qaytarish tizimlarini joriy etish;
- Mahalliy hokimiyatlar darajasida qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish.

Shunday yondashuvlar orqali ijtimoiy tadbirkorlikni soliq siyosati orqali rag‘batlantirish mumkin bo‘ladi. Bu esa nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Тошкент: Адлия вазирлиги нашри, 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони: «Ижтимоий тадбиркорликни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида». – 2021.
3. Sharipov A. Ijtimoiy tadbirkorlik: nazariy asoslar va rivojlanish yo‘nalishlari. – Toshkent, 2022.
4. Мамасаидова Д. Ижтимоий тадбиркорлик: тушунча ва хусусиятлари. // Илмий ахборотлар. – 2023.
5. Каримов Р. Солиқ сиёсати ва унинг тадбиркорликка таъсири. – Тошкент, 2020.
6. OECD (2021). "Taxation and the Social Economy", OECD Working Papers.
7. Dees, J. G. (2001). "The Meaning of Social Entrepreneurship". Stanford University.
8. Alter, K. (2007). "Social Enterprise Typology". Virtue Ventures LLC.
9. Европейская комиссия. (2020). "Social enterprises and their ecosystems in Europe".
10. Social Enterprise UK (2021). "The Future of Business: State of Social Enterprise Report".